

Богдана ПЕТРИШАК

ПРИВАТНІ АРХІВИ ЛЬВІВСЬКИХ МІЩАН ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Поняття „приватний архів“ — це конструкт новітнього часу, під яким розуміється зібрання документів, що перебувають у власності однієї чи кількох осіб¹. Такі приватні зібрання на території України почали формуватися ще в середньовіччі, однак через сукупність факторів не дійшли до наших днів². Зберіганню насамперед підлягали акти, які забезпечували недоторканність приватної власності, їх переховували поряд з коштовностями вдома, зазвичай у скринях чи мішечках. Вони становили цінність здебільшого лише для своїх власників і їхніх нащадків, і їх втрата не викликала більшої занепокоєності. Згодом збирання і зберігання великих архівів більше стосувалося владного прошарку: князів, магнатських родів, шляхти, оскільки ці зібрання формувалися за певним архівним канonom того часу, збереглися у порівняно повнішому вигляді, перейшовши від приватних рук до державних архівних зібрань. Вони віддавна привертати увагу істориків своєю інформативністю при вивченні різних аспектів життя еліти³. Сучасні українські історики приватних архівів еліт використовують у своїх працях великий пласт теоретичних та практичних напрацювань передовсім польських колег (наприклад, ґрунтовні роботи А. Томчака, Т. Зелінської, К. Сити)⁴. Український доробок ХХ ст. у ділянці приватної архівістики з об'єктивних причин скромніший (слід згадати О. Барановича, З. Гісцову, З. Сухих, Н. Черкаську)⁵. Георгій Папакін у монографії про фамільний архів Скоропадських наголошує на повній нерозробленості архівознавчих та джерелознавчих проблем створення приватних архівів і їх існування, хоча у вступі дає детальну характеристику праць істориків ХІХ—ХХ ст. з цієї теми⁶.

¹ Саме так трактує це Закон України „Про Національний архівний фонд та архівні установи“. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>]

² Нариси історії архівної справи в Україні / Під заг. ред. І. Матяш та К. Климової. — К., 2002. — С. 49. Детальніше про причини незбереження архівів далі.

³ Там само. — С. 126—133.

⁴ Див. огляд історіографії проблеми: Черкаська Н. Джерела з історії приватної архівістики у ХVІІІ столітті (на прикладі архівів магнатерії Правобережної України) // Український археографічний щорічник. Нова серія. — К., 2012. — Вип. 16—17. — С. 7—23.

⁵ Там само. — С. 11—13.

⁶ Папакін Г. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти другої половини ХVІІ—ХХ ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. — К., 2004. — С. 13.

Міщанські архіви, особливо пізнього середньовіччя, не ставали довгий час об'єктом досліджень насамперед через неактуалізовані малочисельні джерела. Хоча середньовічні купці як найактивніша архівотворча частка міщан зазвичай вели свої записи і рахунки, вони збереглися в надзвичайно малій кількості⁷. Наприклад, для Центрально-Східної Європи відомо про три такі книги з території Чеського Королівства з кінця XIV ст., з Гданська маємо два авторизовані рукописи і один невідомий, з цілого простору ганзейських міст — усього кільканадцять⁸. Іншими прикладами ранніх приватних міщанських документів були заставні листи, „протекційні“, у судових справах, спадкових тощо, вписи яких до міських книг дають змогу уявити репертуар міщанської писемності. Велику частку середньовічних документів становлять заповіти⁹. Добре вивчене питання збережених приватних книгозбірень міщан, оскільки ці колекції, які постали пізніше, у XVI—XVIII ст., дійшли до нас у складі бібліотечних фондів чи окремих колекцій рукописів і стародруків у музеях та архівах¹⁰. Виявлення ж пласта розпорошених згадок про ранні збірки чи колекції документів ставали для істориків радше приємною випадковістю, ніж цілеспрямованою роботою.

Джерелами вивчення приватних архівів стали передовсім міські книги пізнього Середньовіччя, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові)¹¹. Найбільше інформації дає нам найдавніша рахункова книга другої половини XV ст., нещодавно видана друком¹². Міські рахункові книги з початку XV ст. є досить лаконічним джерелом, однак дають інформацію про листи „доброго походження“, що їх приносили міщани до міського уряду. Подібно найдавніша лавнича книга зі середини XV ст. містить поодинокі згадки про приватні документи. Прикро констатувати, що збережені львівські рахункові купецькі книги датовані лише кінцем XVI—XVII ст. Їх частково опублікував Іван Крип'якевич (ідеться про рахунки Мельхера Шольц-Вольфовича та Павла Боїма)¹³, однак серед матеріалів ЦДІА

⁷ Наприклад, для Кракова купецький реєстр початку XV ст. див.: Bartoszewicz A., Starzyński M. *Der Krakauer Bürger Heinrich Smedt und die Rechnungen seiner Flandernreise 1401—1402* // *Hansische Geschichtsblätter*.— Wismar, 2020.— N 138.— S. 103—110.

⁸ *Regesta mercatoria. Rachunki kupców krakowskich z lat 1401—1510* / Wyd. A. Bartoszewicz i M. Starzyński.— Kraków, 2018.— S. VIII—X.

⁹ Bartoszewicz A. *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*.— Warszawa, 2012.— S. 247—250.

¹⁰ Прикладами таких досліджень міщанських бібліотек є праці: Chmiel A. „Imionnik“ z r. 1582 Jana Alembeka aptekarza // *Nowe czasopismo aptekarskie*.— Lwów, 1920.— S. 4—12; Fritz J. *Księgozbiory lekarzy lwowskich*.— Lwów, 1925; Skoczek J. *Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce Renesansu*.— Lwów, 1939.

¹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 52 (Магістрат м. Львова), оп. 2, спр. 1, 8, 221—222, 695—696, 698. Перші четверо за хронологією книги опубліковані в серії „Pomniki dziejowe Lwowa“: *Najstarsza księga miejska (1382—1389)* / Wyd. A. Czołowski.— Lwów, 1892; *Księga przychodów i rozchodów miasta (1404—1414)* / Wyd. A. Czołowski.— Lwów, 1896; *Księga przychodów i rozchodów miasta (1414—1426)* / Wyd. A. Czołowski.— Lwów, 1905; *Księga ławnicza miejska (1441—1448)* / Wyd. A. Czołowski, F. Jaworski.— Lwów, 1921.

¹² Рахункова книга міста Львова 1460—1506 (далі — РКМЛ) / Упоряд. М. Капраль, Б. Петришак.— Львів, 2020.

¹³ Крип'якевич І. Матеріали до історії торгівлі Львова // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*.— Львів, 1905.— Т. LXV, кн. III.— С. 1—46.

України у Львові є невідомі в історіографії купецькі акти¹⁴. Пізнішим цікавим джерелом такого типу є перекладена родинна хронічка міщанина Петра Кунащака XVII ст.¹⁵

Хто ж із міщан міг накопичувати архіви; які саме документи зберігались у них; де вони зберігалися; чому ці архіви не дійшли до нас — саме ці питання слід поставити. Перш за все приватні збірки формувалися у людей інтелектуальної праці — канцелярських урядників, учителів, перекладачів. Фінансові архіви мали купці, фактори, патриції, рідше — ремісники¹⁶. Інколи, наприклад, міський писар міг торгувати певним товаром і вести рахунки, а згодом стати райцею. Чим вищий щабель у суспільній ієрархії займав міщанин, тим більше у нього „накопичувалося“ паперів, пов'язаних як з його суспільною активністю, так і з приватними справами. „Власний архів могла мати людина передусім заможна й письменна, а найголовніше — така, яка мала що зберігати в цьому архіві, тобто володіла певною кількістю родових архівалій, затребуваних у повсякденному житті“¹⁷. Проте і у скромного міщанина серед його речей міг знайтись якийсь лист¹⁸.

Структура міщанського архіву (збірки) кінця XIV—XV ст. виглядала доволі скромною і нерозгалуженою, хоча також залежала від роду занять, правової свідомості та особистих зацікавлень. Передовсім це були акти фінансово-господарського характеру (купівлі-продажу нерухомості, земельних володінь, рахунки, цирोगрафи, квити), судові документи (виклики до суду, акти судових рішень), приватні (листи до родини і у справах, заповіти — остаточний або кілька чернеткових варіантів). Звичайно, не можна не згадати про потенційні втрати частини документів і їх відтворення тільки за наявними джерелами. Незбереженість міських архівів загалом (хоча щодо Львова маємо оптимістичну картину)¹⁹ не могла не вплинути на брак приватних архівів. Вони нерідко потерпали від пожеж, заволодження, біологічних шкідників, через політичні обставини²⁰.

Найважливішими користувачами письмових документів у місті, попри духовних осіб й урядників, стають купці, участь яких у міжнародній торгівлі вимагала вміння письма і провадження рахунків²¹. Уже наприкінці XIV ст. львівські купці активно торгують на прибуткових напрямках у Європі — зі Львова виходить так звана *via tartarica*, яка вела через Тернопіль, Кам'янець-Подільський, Могилів, Торговицю аж до Кафи, у Крим, а також до Тани і до Каспійського моря. Друга *via Walachia* тягнулася через Галич, Коломию, Чернівці, Сучаву аж до Ясс, звідки до наддунайських колоній Генуї — Кілії та Білгорода²². На східному відтинку великої

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 1146, 1147 (Книги записів торгових угод, прибутків і видатків невідомих купців за 1580—1634 рр.).

¹⁵ Кунащак П. Родинна хроніка XVII ст. / Пер. з польс. М. Хомишин // Жовтень (Львів).— 1987.— № 4.— С. 90—102.

¹⁶ Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska...— S. 34.

¹⁷ Папакін Г. Архів Скоропадських...— С. 14.

¹⁸ Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska...— S. 256.

¹⁹ Нариси історії архівної справи...— С. 84.

²⁰ Там само.— С. 18, 37.

²¹ Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska...— S. 240—241.

²² Myśliwski G. Strefa sudecko-karpacka i Lwów. Miejsce Śląska, Małopolski i Rusi Czerwonej w gospodarce Europy Zachodniej (połowa XIII — początek XVI wieku) // Ziemię

торгівлі між Заходом і Чорним морем Львів у другій половині XIV ст. займає перше місце.

Відголоски цієї торгівлі і документів, пов'язаних з нею, залишилися у найдавнішій міській книзі Львова 1382—1389 рр., адже серед записів у ній трапляються акти, які стосувалися потужних купецьких корпорацій Торуня і Кракова²³. Особливо активними були вірмени, які торгували з купцями названих міст. Починаючи від 1392 р., у рахунках Тевтонського ордену є інформація про бурштинові операції Львова, що здійснювалися через Торунь²⁴. Попри таку розвинену купецьку мережу, до нас дійшло обмаль власне купецьких документів. Однак точно відзначив ще Михайло Лесников, що порівняно мала кількість торговельних судових справ могла свідчити не про їх брак, а про добре налагоджені контакти, норми і правила, які не потребували судової тяганини. Також домінування торговельних операцій малого масштабу не виключає того, що це були частини великої торгівлі²⁵. Свою роль відіграла й втрата давніх книг у пожежі 1381 р. Наприклад, Анна, донька Девета Якова, вірменина, звернулася 10 вересня 1382 р. до лавничого суду з проханням відновити її угоду про купівлю будинку від братів Аслана й Абрама Паноссовичів, адже та згоріла у міській пожежі²⁶. 16 вересня 1384 р. райці видали засвідчення Йоганові Гебувіру та вдові Зидлона Платленера про продаж половини ділянки та цілої відповідно, записаних у згорілих книгах²⁷.

Серед репертуару міщанських документів з'являлися також заставні листи, уповноваження, поквитування, векселі тощо²⁸. 1386 р. Ганус-пасамонник передав, згідно з векселем (*cambium*), свій дім Охтагові-перекладачу²⁹. Подібно вчинив Отгиль-римар з двома крамницями, що опинилися у його власності через векселі Гірліни-крамарки³⁰. Певні грамоти на підтвердження чи то володіння майном, чи виправдання своїх дій подавали до уряду або отримували від нього як купці, так і міщани — 1386 р. пограбований Миколай Морренштейн „мав з собою“, як підкреслив писар, грамоту Романа, брата молдавського воєводи Петра I, на повернення йому дібр; 1387 р. райці засвідчили, що видали шість привілеїв покійного Ганка Шварца Петрові Фольмару, наступного року про привілеї йшлося між купцем Гансом Тимічем та Амбросієм з Городка³¹. „Листи виправдання“ з Галича представив перед гайним львівським судом Михайло-римар, відповідаючи на скаргу Генрика з Галича³². 1426 р. місто видало боргові

polskie wobec Zachodu. *Studia nad rozwojem średniowiecznej Europy* / Pod red. S. Gawlasa. — Warszawa, 2006. — S. 257—258.

²³ Лесников М. Львовское купечество и его торговые связи в XIV веке (К истории экономических связей между странами Восточной и Западной Европы в XIV—XV вв.) // *Проблемы экономического и политического развития стран Европы (Из истории средних веков и древнего мира)*. — Москва, 1964. — С. 45—47.

²⁴ Дашкевич Я. *Z historii południowo-wschodniego szlaku bursztynowego (XIV—XVII w.)* // Дашкевич Я. *Україна і Схід*. — Львів, 2016. — С. 159—160.

²⁵ Лесников М. *Львовское купечество*. — С. 53—54.

²⁶ *Najstarsza księga miejska*. — S. 8. — N 38.

²⁷ Там само. — S. 30—31. — N 197—198.

²⁸ *Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska*. — S. 247.

²⁹ *Najstarsza księga miejska*. — S. 67. — N 408.

³⁰ Там само. — S. 108. — N 661.

³¹ Там само. — S. 56. — N 350; S. 88. — N 535; S. 100—101. — N 606, 611.

³² Там само. — S. 13—14. — N 80.

розписки Йоганові Германовському на суму 32 копи середніх грошей і 20 коп широких грошей і Миколаю Кшеветеру, краківському міщанинові, на 50 марок богемських грошей³³. Ніккос Лінденер отримав від райців „*litteram recognitoriam*“ з печаткою на 184 копи загальних грошей³⁴. Згідно із заставним листом, 1442 р. свій борг міському писареві Вінценцію повинні були повернути Ганус Йоне, Ніккос Гегер і Ганус Кафоф зі Львова, а сам лист „від слова до слова“ внесено до найдавнішої лавничої книги³⁵. 1448 р. Андрій, слуга вїта з Теремовлі, покликався на „*machtbriff*“ — лист-уповноваження від свого пана³⁶. Всі ці документи в певний час були складовою частиною приватних архівів міщан і могли бути виявлені лише в посмертному інвентарі³⁷.

Прикметно, що серед міщан-власників документів траплялися не лише представники католицьких націй. 1445 р. перед львівським гайним судом опинилися Барнаба, італієць з Галати, та Гачахмет, брат Бубакра, „бусурманина“ з Дамаска. Останній представив „бусурманські листи“, а також „листи руські“ на підтвердження боргу покійного брата³⁸. Думається, таких документів могло бути набагато більше, адже на Русі письмо як засіб комунікації купців відоме принаймні з XII ст., про що свідчать берестяні грамоти³⁹.

Маємо також ранні згадки про заповіти купців, зокрема, найдавніший львівського вірменина Тайчадина, укладений 18 червня 1376 р.⁴⁰ Що цікаво, спершу цей тестамент вписано до лавничих книг, звідки його як витяг із вислою лавничою печаткою вже перед раецькою колегією представив тесть Тайчадина Серкіс, бажаючи узаконити документ ще раз. Імовірно, акт укладав міський писар, він написаний згідно з прийнятим формуляром, аренгою, диспозицією, містить численні легати на користь львівських і кафеських храмів. Серед згадок про тестаменти варто зазначити розпорядження останньої волі Петра Поніча, колишнього писаря, яке дійшло до нас опосередковано через згадки виконавців його тестаменту⁴¹. 1388 р. про духовницю свого першого чоловіка, Генрика-золотаря, згадувала його вдова Катерина⁴².

Якими були інші види купецьких документів, що теоретично могли зберегтися у Львові? Частково на це питання відповідають краще збережені інвентарі краківських купців з XV ст. Це були бухгалтерські книги; реєстри рахунків; листи до боржників; реєстри боргів; таблички для записування рахунків; неоправлені секстерни-зошити; просто папір для пи-

³³ Księga przychodów i rozchodów miasta (1414—1426).— S. 135.

³⁴ Там само.— S. 136.

³⁵ Księga ławnicza miejska (1441—1448).— S. 60.— N 483—484.

³⁶ Там само.— S. 293.— N 2438.

³⁷ Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska...— S. 256—257.

³⁸ Księga ławnicza miejska (1441—1448).— S. 180—181.— N 1386—1387.

³⁹ Мельник Р. Берестяні грамоти XII століття // Архіви України (Київ).— 2011.— № 5.— С. 191; Myśliwski G. Relacje językowe w handlu dalekosiężnym Europy Środkowo-Wschodniej (do końca XV w.). Zarys zagadnienia // Komunikace ve středověkých městech / Red. M. Čapský i in.— Opava, 2014.— S. 66—67.

⁴⁰ Najstarsza księga miejska...— S. 93—95.— N 571.

⁴¹ Там само.— S. 75.— N 459; S. 82—83.— N 501.

⁴² Там само.— S. 95.— N 573.

сання⁴³. На деякі з цих документів натякають і львівські джерела. Наприклад, у раецькій книзі з другої половини XV ст. трапляється „abachus“ — таблиця для розрахунків, якою користувалися Дорін, італієць зі Сучави, та Кокча, вірменин з того ж міста⁴⁴.

Специфічним видом документа є так звані листи „доброго походження“, тобто свідоцтва, які видавали охочим отримати міське право з метою підтвердження, що вони справді народжені в законному шлюбі. Проаналізував львівські листи Анджей Янечек, який вказав на їх значення для розвитку писемности загалом та Львова зокрема⁴⁵. Їх кількість показова — до 1514 р. до нас дійшло понад 1600 вписів до міського права, де регулярно згадували „littera recommendatoria“⁴⁶. Якщо такого листа майбутній міщанин не приносив, ухвалу ради приймали і без нього, однак з умовою донесення до конкретного терміну. Відомо, що інколи листи залишалися у приватному архіві, так і не потрапивши до міських книг⁴⁷.

У другій половині XV ст. завдяки збереженій раецькій книзі кількість згадок про окремі документи в руках міщан зростає, так само як і їх видова різноманітність. Зокрема, коли 1481 р. Каспар Мікош прийняв на зберігання скриню з речами дітей покійного Шимона-вірменина, їх перелік занотований вірменськими старшими⁴⁸. 1505 р. подружжя Миколая Беча і Катерини подібно уклало на картці перелік речей Станіслава-крамаря, який облятовано у книзі⁴⁹. У домах заможніших обивателів були певні грамоти-підтвердження на земельні володіння, нерухомість. Так, вірменка Анна Нікошова у справі про володіння монастирем св. Юра біля Львова згадує про два пергаменти („duas literas pergamineas“), очевидно, які були видані Гриньку (Івашкові) Калиниковичу, попередньому власникові⁵⁰. Князь Семен Збараський (Несвицький) разом з міщанином Матвієм Рогатинським випродукував навзаєм дві грамоти на папері про володіння ставом 1475 р.⁵¹

Багато згадок про приватні документи пізнього середньовіччя пов'язано з етапами укладання тестаментів, адже їх особа могла скласти як в усній, так і в писемній формі, подиктувати у присутності свідків, написати сама і принести до уряду. При цьому оригінали, копії і додаткові документи залишалися нерідко в самого міщанина⁵². Написаний оригінал тестатор міг подавати особисто для вписання до відповідних міських книг, з пізнішим поверненням собі, або передати на зберігання в ратушу, інко-

⁴³ Mobilia. Inwentarze mienia ruchomego mieszczan krakowskich do schyłku XV wieku / Wyd. M. Starzyński.— Kraków, 2017.— S. 30, 120, 128, 134, 137.

⁴⁴ РКМЛ.— С. 90—91.— № 208.

⁴⁵ Janeczek A. Listy dobrego urodzenia i dobrej sławy w procedurze nadawania prawa miejskiego Lwowa w XV wieku // Klio.— Toruń, 2012.— Т. 23.— N 4.— S. 110.

⁴⁶ Там само.— С. 94. Публікацію вписів до міського права з часів середньовіччя див.: Album civium Leopoliensium: rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388—1783 / Wyd. A. Janeczek.— Poznań; Warszawa, 2005.— Т. I.— S. 3—70.

⁴⁷ Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska...— S. 256.

⁴⁸ РКМЛ.— С. 327.— № 1161.

⁴⁹ Там само.— С. 671.— № 2688.

⁵⁰ Там само.— С. 32.— № 1.

⁵¹ Там само.— С. 234.— № 763.

⁵² Bartoszewicz A. Piśmienność mieszczańska...— S. 255.

ли, замість оригіналу, він дбав про виготовлення копій⁵³. Могло існувати кілька варіантів послідовних змін рішень. Так, відомо про заповіти, які особисто укладали тестатори на окремих аркушах паперу. Більша частина цих актів стосувалася церковних достойників, для яких такі практики були прийнятними і зрозумілими.

Наприклад, заповіт священника Миколая Блазія укладений ним 18 березня 1461 р., а підтверджений через два роки, 19 вересня 1463 р. „після повернення з Кракова“. На підтвердження свого рішення панотець виставив перед раєцьким урядом засвідчення („*cedulam*“), яке було внесене до актів і перед цим зберігалось в його паперах⁵⁴. Чим була подиктована зміна останньої волі, невідомо, хоча в першому варіанті містилися слова про можливість відкликання першого заповіту⁵⁵. Перший варіант вписаний тодішнім міським писарем Георгієм Гобелем у присутності свідків: Клементя-бакалавра (1475 р.— віттарист катедри), Теофіла, Григорія, сина Барнабі-італійця. Виконавцями другого варіанта призначені колишній міський писар Ян, чинний — Георгій Гобель та війт Георгій Кушнір. Подібно клірик Миколай Гор разом зі сестрою Магдаленою Фимаргентне приніс до раєцького уряду заповіт, „складений ними на картці“, і облятували його до книги⁵⁶.

Згодом з'являються заповіти не лише духовних, а й заможних купців, райців, простих міщан. 1461 р. багатий купець-вірменин Вартік залишив у раєцькій книзі свій розширений заповіт⁵⁷, 1467 р. те саме зробив мешканець Смоленська Гермула⁵⁸. Того ж року райці внесли до книги останню волю міщанки Стшеменової, вдови Кнаппа, яка зробила щедрі пожертви на катедру⁵⁹.

Кожне десятиліття XV ст. дає нам щораз більше деталей до процесу заповідання і витворення нових документів: призначення опікунів неповнолітнім дітям кушніра Миколая з Ярослав⁶⁰, коригування сум або часток (Ядвіга, вдова Гросніклоса)⁶¹, підтвердження тестаменту слуги (Анд-

⁵³ Наприклад, київський війт Семен Мелешкович написав і подав сам оригінал своєї останньої волі для вписання до міських книг 1563 р., подібно вчинив бурмістр Києва Василь Черевчей 1602 р., пізніші копії зроблені (Білоус Н. Тестаменти киян середини XVI — першої половини XVII ст.— К., 2011.— С. 46, 48—49). Львівський бурмістр Марцін Кампіан після облятування оригінал свого тестаменту віддав до ратуші (Вінниченко О. Тестамент львівського патриція Марціна Кампіана (1629 р.) // Львів: місто — суспільство — культура: Збірник наукових праць.— Львів, 2017.— Т. 10.— Част. 2.— С. 269).

⁵⁴ РКМЛ.— С. 46—47, 78—79.— № 59, 162.

⁵⁵ Там само.— С. 47.— № 59.

⁵⁶ Там само.— С. 63—64.— № 113.

⁵⁷ Там само.— С. 52.— № 82. Див. трактування цього заповіту в публікаціях: Капраль М. Упокій душі по-вірменськи: заповіт львівського купця Вартіка від 10 серпня 1461 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2019.— Спецвипуск: На пошану професора Романа Шуста.— С. 210—219; Зауляк Ю. Заповіт львівського вірменина Вартіка з 1461 року // Львів: місто — суспільство — культура.— Т. 10.— Част. 2.— С. 227—237.

⁵⁸ РКМЛ.— С. 127—128.— № 323. Опубл.: Капраль М. Смолянин Гермула у Львові в 1467 році // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2010.— Вип. 45.— С. 545—550.

⁵⁹ РКМЛ.— С. 128.— № 324.

⁶⁰ Там само.— С. 136—137.— № 354.

⁶¹ Там само.— С. 151.— № 410.

рій, слуга райці Зіндріха)⁶². Виправлені версії тестаментів у міських книгах трапляються частіше. 1471 р. у лавничих актах занотовано судову справу між Анною, вдовою Яна Толмача, колишнього писаря та бурмістра, та Георгієм Гобелем, тодішнім міським писарем, з приводу заповіту, внесеного до лавничих книг⁶³. Цей акт внесено попередньо 1470 р. „in unserem scheppin register“, що не зберігся. 1473 р. вже у расцькій книзі йшлося про наслідки виконання цієї останньої волі⁶⁴. Вірменин Ніголь у „другому тестаменті“ уточнив свою волю стосовно крамниці⁶⁵. Доротея з Кременця, сестра Станіслава Менди, 1492 р. представила „другу форму заповіту“, засвідчену райцею Миколаєм Гейзлером та війтом Анджеєм Бергером⁶⁶.

Чимало документів продукувалося у процесі затвердження заповіту, його виконання езекуторами, судових претензій різних сторін тощо. 1472 р. перед лавничим судом оголошено тестамент Марціна Бужі, львівського райці, який записаний у присутності війта Каспара, магістра Яна Спічгута, бакалавра Миколая Кам'янця і каноніків Миколая Глузара та Миколая Крача, а також консулів Міхаеля Беліка, Клеменса Кадена, Миколая Еберка, Августина Бруха, Георгія Кушніра, Валентина Снятина, Петра Лінднера й Арнеста. Автором тестаменту був, очевидно, публічний нотарій імператорського призначення Йоган з Воцатичів (Волчатичів?)⁶⁷. 1475 р. сестра Марціна позивалася з його вдовою щодо виконання пунктів заповіту⁶⁸. Три роки по тому перед лавничим судом і війтом Каспаром Бернатом оприлюднено копію рішення гайного суду в Дрогобичі щодо останньої волі Михайла Хороброго, який усі свої добра заповів синові Павлу і доньці Анні, посесором їхнього майна до повноліття призначив львів'янина Гануса Блазе, який і приніс цю копію до Львова⁶⁹.

Важливо зрозуміти, яке місце посідали архіви в житті міщан, на підставі того, де саме вони зберігалися. Зазвичай згадуються маленькі скриньки, скрині, які використовували також для зберігання цінного одягу, прикрас, грошей. Інвентарі рясніють багатьма назвами торбинок, сукняних, шкіряних, з оздобленням⁷⁰. Шляхтич Ян Кунашовський передав скриньку з листами свого покійного батька Кунчі на зберігання львів'янинові Матвію Рогатинському, яку йому повернула згодом вдова Матвія Барбара⁷¹. Подібно шляхтичі Шлапи з Бартошева підтвердили передачу сестрою Анною Темрічовою шкатули з усіма привілеями на їхні добра, куди їх поклав батько⁷². Мешканці міста Фрідріх та Кунча Штейнкелер

⁶² РКМЛ.— С. 152.— № 412.

⁶³ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 222, с. 31—32.

⁶⁴ РКМЛ.— С. 201, 218.— № 614, 697.

⁶⁵ Там само.— С. 285.— № 1001.

⁶⁶ Там само.— С. 472—473.— № 1759.

⁶⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 222, с. 38—39.

⁶⁸ РКМЛ.— С. 226—227.— № 730.

⁶⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 222, с. 100.

⁷⁰ Відомо, що репозиторіями актів міщан у ратуші були найчастіше скрині, іноді окуті, що служили лавами для сидіння, а також шафи із замком, імовірно, таке практикували і для приватних актів (Gębarowicz M. Stanisław Anserinus — zapomniany archiwista XVI stulecia // Studia Źródłoznawcze. Commentationes.— Warszawa; Poznań, 1968.— Т. 13.— С. 100, 102).

⁷¹ РКМЛ.— С. 327.— № 1163.

⁷² Там само.— С. 494.— № 1856.

тримали у скриньці поквитування зі сплати податку⁷³. Іноді все листування купця вміщалося в одну скриньку, як Ніклоса Герки⁷⁴. Купецькі книги-реєстри зберігалися в подібних, як описано в інвентарі краків'янина Юзефа Чайшкендорфа кінця XV ст.⁷⁵ Також документи містилися в шафах або шафках (як у родині купця Лейміттєра)⁷⁶. Подібну інформацію маємо з пізніших століть для Львова. В помешканні львів'янина Амброзія Прихильного стояла аптикарка (шафка?) з п'ятьма шухлядками для паперу і книг⁷⁷. Міський писар першої половини XVII ст. Войцех Зимницький у листі до дружини Анни згадував про справи і привілей самбірських шапкарів і римарів, які заховав у скрині⁷⁸.

Проблема втрати приватних документів, як свідчать джерела, полягала не тільки у природних катаклізмах, а й у незацікавленості міщан у їх зберіганні. Показовим є приклад з 1462 р. вже згаданої Анни Толмачової, яка „не постаралася про збереження“ двох листів. Один із них — лист-доручення Георгію Фредеріку на повернення боргу Добеславом з Жиравичів, перемишльським каштеляном, а другий — поквитування, завірене печаткою Добеслава⁷⁹. Останній натомість поклопотався про рішення гайного суду Ловича (де був старостою), яким підтверджував сплату свого боргу. Цей запис показує різницю у можливостях сторін як з оплатою виготовлення додаткових документів, так і з правовою свідомістю їх власників⁸⁰. Зворотне ставлення спостерігаємо у дружини райці Клеменса Кадена Гелени, яка отримує декрет від консулів, що її листи та привілеї, покладені у скриньку в скарбці латинської катедри, зазнали дефектів, а печатки зламані — очевидно⁸¹.

* * *

Приватний архів львівського міщанина пізнього середньовіччя не був багатим тематично й чисельно. Деякі представники поспільства мали вищі шанси зібрати вдома певний репертуар документів. Зазвичай це стосувалося кола *homines litterati* — міських писарів, урядників, каноніків, учителів тощо. Купці і пов'язані з торгівлею люди (фактори, перекладачі) також мали під рукою потрібні реєстри, рахунки, квити, від ведення яких залежав успіх їхнього ремесла. Пересічні міщани обмежувалися укладанням тестаменту, боргових угод, тримали вдома листи, записки, рідше — грамоти. Починаючи з другої половини XV ст., у Львові фіксуються нові види приватних документів, які фігурують у міських книгах як принесені, передані чи забрані від різних урядів. Важливо пам'ятати, що той спектр документів, які ми можемо знайти, обмежений джерелами

⁷³ РКМЛ.— С. 127.— № 320.

⁷⁴ Там само.— С. 441.— № 1630.

⁷⁵ *Mobilia. Inwentarze...*— S. 66—67.— N 147.

⁷⁶ Там само.— S. 50.— N 113.

⁷⁷ Нишпор М. Щоденне життя італійців у Львові наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. (на матеріалах заповітів та інвентарів майна) // Український історичний журнал (Київ).— 2007.— № 4.— С. 59.

⁷⁸ Петришак Б. „Лицар пера і каламаря“ — писар міста Львова Войцех Зимницький (1583—1639 рр.).— Львів, 2011.— С. 88—89.

⁷⁹ РКМЛ.— С. 62.— № 110.

⁸⁰ Bartoszewicz A. *Piśmienność mieszczańska...*— S. 256.

⁸¹ РКМЛ.— С. 467—468.— № 1740.

і міг бути набагато ширшим. Втрати давніх міських книг не дають змоги вповні реконструювати приватний архів львів'янина XV ст. Окрім того, на цілісність такого архіву впливали й фінансові можливості та правова свідомість його власника, бажання додатково забезпечити виконання умов, викладених у документах.

Bohdana PETRYSHAK

**PRIVATE ARCHIVES OF LVIV RESIDENTS
OF THE LATE MIDDLE AGES**

City residents' private archives from the late Middle Ages require a thorough study and the reconstruction of their contents, as the small number of sources enable a researcher only to assume what was kept in the boxes of Lviv residents of the 15th century. Within the framework of this article, archives are collections of documents that belonged to one person or group of people. First of all, the main creators of private archives were identified; apart from clergymen, they were city officials and clerks. Merchants who had to use written documents to conduct international trade were among the first to keep documentation. Among the oldest documents, which are preserved, there are debt receipts, privileges on real estate, testaments dating back to the late 14th century. By analogy with *Kraków*, the author assumes that Lviv merchants were keeping book-registers, accounts, etc. In the second half of the 15th century, the repertoire of private archive expands and includes various types of letters (debt letters, power of attorneys, „good origin“, confessions), diplomas, privileges. Along with the documents, the conditions and places of their storage are mentioned, as well as the reasons for the loss of such private collections.